

1977
MILICA SPREMIĆ
Filološki fakultet u Beogradu

HRIŠĆANSTVO I RAZLIČITOST: ŽENSKI I JEVREJSKI IDENTITET U SREDNJOVEKOVNOJ I RANOJ MODERNOJ KNJIŽEVNOSTI

Lisa Lampert, *Gender and Jewish Difference from Paul to Shakespeare*,
Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2004, 277

Liza Lampert (Lisa Lampert), autorka studije *Gender and Jewish Difference from Paul to Shakespeare*, pripada mladoj generaciji američkih medievalista. Po sticanju doktorata iz engleske književnosti na Univerzitetu Kalifornije u Berkliju, predavala je na Univerzitetu države Ilinoj u Urbani, a od 2002. godine kao vanredni profesor engleske književnosti i komparativnih srednjovekovnih studija predaje na Univerzitetu Kalifornije u San Dijegu. Predmet njenog predavačkog i istraživačkog interesovanja predstavljaju srednjovekovna i rana moderna književnost, srednjovekovne žene pisci, prikazivanje Jevreja i judaizma u književnosti i feministička teorija.

Studija Lize Lampert istražuje i otkriva kako su u engleskim srednjovekovnim i književnim tekstovima ranog modernog doba (termin sve više u upotrebi umesto renesanse), iz perspektive hrišćanstva kao univerzalne norme, prikazivani žene i Jevreji. Korpus na kojem je istraživanje sprovedeno čini nekoliko priča iz Čoserove zbirke *Kenterberijske priče* (Geoffrey Chaucer, *The Canterbury Tales*), dve srednjovekovne drame i Šekspirov *Mletački trgovac* (William Shakespeare, *The Merchant of Venice*), a glavni zaključak do koga se došlo jeste da hrišćanski autori kreiraju složen koncept engleskog, hrišćanskog, muškog univerzalizma kroz opoziciju sa jevrejskim i ženskim identitetom. Lampertova, međutim, otkriva i činjenicu da se, iako hrišćanski autori nastoje da prikažu hrišćanski identitet kao stabilan i celovit, on neretko pokazuje kao ranjiv i porozan.

Kako autorka naglašava u uvodu svoje studije, njeno interesovanje za ovu temu podstaknuto je zapažanjem da se može povući paralela između načina na koje srednjovekovni tekstovi opisuju Jevreje, s jedne strane, i žene, s druge strane. U oba slučaja reč je o vrlo oštroj polarizaciji: idealizovani opisi starozavetnih jevrejskih praočeva suprotstavljeni su slikama

198

demonizovanih suvremenih Jevreja, a žena se prikazuje ili kao devica ili kao moralno posrнула. Lampertova napominje da se u aktuelnim istraživanjima ove dve vrste polarizacije proučavaju odvojeno, ali ona smatra da ih treba sagledavati kao međusobno povezane elemente egzegetičke tradicije koja dovodi u vezu duhovno, maskulino i hrišćansko i definiše ih u opoziciji sa karnalnim, femininim i jevrejskim. Žene i Jevreji, međutim, nisu samo drugo za hrišćansku egzegetičku tradiciju; oni su i njeno izvorište, jer je maskulino nemoguće pojmiti bez femininog, baš kao što je hrišćanstvo nemoguće pojmiti bez judaizma. Te tenzije u okviru hrišćanskog samodefinisanja, po mišljenju Lampertove, jesu najbitnije za antisemitizam, sa jedne, i mizoginiju, sa druge strane, kao i za složene odnose među njima.

Teorijsko-metodološku podlogu ovog istraživanja čine rasna teorija i teorija roda. Lampertova od Džeremija Koena (Jeremy Cohen) usvaja pojam „hermeneutički Jevrejin“ koji predstavlja složenu, promenljivu i ne sasvim negativnu figuru stvorenu za potrebe hrišćanskog samodefinisanja. On je oruđe koje hrišćanski mislioci koriste za tvrdnju da je hrišćanstvo univerzalna religija, ideološki konstrukt stvoren ne kao odraz realnosti već kao potreba hrišćanske teologije. Podstaknuta zapažanjem o sličnostima u načinu prikazivanja Jevreja i žena u srednjovekovnoj književnosti, a po analogiji sa Koenom, Lampertova uvodi svoj pojam, „hermeneutička žena“, koji, kao i hermeneutičkog Jevrejina, treba tumačiti kao deo „iskustva poretka i modaliteta njegovog postojanja.“

Autorka ove studije napominje da je za pitanja razumevanja, značenja i postojanja kojima se bave hrišćanski pisci od suštinskog značaja izreka „slovo ubija, a duh oživljuje“ iz Druge poslanice Korinćanima sv. apostola Pavla. Ova se izreka u egzegetičkoj tradiciji dovodi u vezu sa shvatanjem prevaziđenog jevrejskog zakona i Jevreja i judaizma uopšte, jer se oni povezuju sa načinom čitanja i razumevanja koje to nije, budući da ne priznaju prevlast hrišćanstva. Smatralo se da su Jevreji zaslepljeni velom slova (aluzija na Mojsijevo prekrivanje lica velom na Sinaju) i osuđeni isključivo na doslovno, čulno razumevanje svojih svetih knjiga i sveta oko sebe. Nasuprot njima, hrišćani imaju sposobnost dubljeg, duhovnog razumevanja. Zato se, naglašava Lampertova, veza između hrišćana i Jevreja neprestano prikazuje kroz vezu između Novog i Starog zaveta, a razlika između hrišćanskog i jevrejskog identiteta povezuje se sa pitanjima interpretacije. Termin Jevreji i judaizam ne odnose se, dakle, samo na jedan narod, već predstavljaju sinonime za devalviranu hermeneutičku praksu. Lampertova napominje i to da su svi tekstovi koje je u svojoj studiji proučavala nastali posle progona Jevreja iz Engleske 1290. godine, ali da, bez obzira na istorijsku realnost, figura Jevrejina nastavlja da živi u imaginaciji hrišćana.

Ideja o prevlasti hrišćanstva nije ograničena samo na egzegetičku apstrakciju, već je utemeljena i u simbolizmu tela. U trenutku Inkarnacije Reč se ovaploćuje, a hrišćansko razumevanje sveta biva oslobođeno tiranije slova. Inkarnacija je stoga centralna premisa hrišćanskog razumevanja veze između slova i duha. Taj momenat duhovnog buđenja otelotvoren je na poseban način jer se odigrava kroz telo žene koja je i devica i majka, i hrišćanka i Jevrejka.

U poglavlju posvećenom *Kenterberijskim pričama* Lampertova pokušava da ode korak dalje od kritičarskog stereotipa o Čoserovom antisemitizmu i da prikazivanje Jevreja osvetli iz drugih uglova. Ona ovo istraživanje počinje osvrtnom na krčmarevo pominjanje Lolarda koje razume kao otvaranje prostora za raspravu o veri i pobožnosti među hodočascima. Najveću pažnju poklanja „Igumanijinoj priči” (“The Prioress’s Tale”) i „Priči druge kaluderice” (“The Second Nun’s Tale”) koje se gotovo takmiče u oslikavanju idealizovanih modela hrišćanskog identiteta. „Igumanijina priča” prikazuje svet u kome su dobro i zlo vrlo jasno izdiferencirani i svedeni na razliku između hrišćana i Jevreja. Pošto je bila zamoljena da ispriča priču posle „Priče kapetana broda” (“The Shipman’s Tale”) u kojoj se žena prostituše sa monahom, igumanija opisuje pobožne hrišćane i hrišćanke okupljene oko dečaka-mučenika, a protiv demonizovanih Jevreja koji su ga ubili. Po mišljenju Lampertove, ova slika ima značaj za položaj same igumanije koja, nastupajući kao žena od autoriteta okružena gotovo isključivo muškarcima, pokušava da povрати integritet ženskog i hrišćanskog identiteta kroz prikaz Bogorodičinog čuda i kroz veru u važnost osećajne, ženske pobožnosti u tradicionalnom okviru crkve kao institucije kojom dominiraju muškarci.

Lampertova, međutim, naglašava da, iako „Igumanijina priča” valorizuje žensku pobožnost, ona je prikazuje i kao pasivnu i detinjastu. Za razliku od igumanijine, „Priča druge kaluderice” o sv. Ceciliji jeste prikaz života veoma aktivne ranohrišćanske svetiteljke koja pokrštava nevernike zahvaljujući sposobnosti da istinski razume hrišćanstvo i prenese ga drugima. Iako se rad sv. Cecilije zasniva na tzv. inkluzivnom modelu pokrštavanja, Lampertova primećuje da ona ne napada igumaniju, čija priča stvara sliku hrišćana kroz demonizaciju Jevreja, što, po logici stvari, sprečava mogućnost pokrštavanja. Štaviše, dihotomije slepilo-uidanje i pagansko-hrišćansko koje koristi druga kaluderica, Lampertova tumači kao invokaciju jevrejske perfidnosti snažno prikazane u „Igumanijinoj priči”. I „Priča druge kaluderice,” smatra Lampertova, temelji se na definiciji hrišćanina kao nekog ko ima sposobnost da „čita” duhovno. Kroz proučavanje veze između ove dve priče Lampertova pokazuje kako pojam jevrejskog utiče na Čoserovo prikazivanje ženskog, paganskog i jeretičkog i kako ovi pojmovi kreiraju koncept hrišćanskog koji podrazumeva razlike i pukotine.

Poglavlje posvećeno srednjovekovnoj drami bavi se krokstonskom *Dramom o pričešću* (*The Croxton Play of the Sacrament*) i dramama *Nativity* i *Assumption* iz ciklusa „Grada N” (*N Town cycle*), a u središtu autorkine pažnje nalaze se „trenuci prelaska”: preobraćenje, transsupstancijacija i inkarnacija. Lampertova ističe da su u ovim dramama hermeneutički Jevrejin i hermeneutička žena povezani toposom istrgnute ruke. U drami o Hristovom rođenju iz ciklusa „Grada N” babica Salome traži da pregleda Bogorodicu i uveri se u njeno devičanstvo. Za kaznu, ruka joj se istoga trenutka osuši, a biva izlečena tek kada Salome počne da veruje i primi hrišćanstvo. U krokstonskoj drami Jevrejin Džonatas želi da proveri istinu o transsupstancijaciji. Tako, kada Džonatas pokuša da spusti naforu u ključalo ulje, ona mu ostaje prilepljena za ruku. U očajničkom nastojanju da je odlepi, Džonatasu otpada ruka koju, kao i Salome, uspeva da povрати tek pošto primi hrišćanstvo.

Po mišljenju Lampertove, Salome i Džonatas predstavljaju posebnu vrstu skeptika. Zbog prvobitne veze judaizma i hrišćanstva, jevrejska skepsa pretili da destabilizuje hrišćansko polaganje prava na istinu. Ona naglašava da iako se obe drame završavaju primanjem hrišćanstva, ti završeci ostaju problematski, jer drame publici daju priliku ne samo da u strahu zure u grešnike koji sumnjaju, već i da se identifikuju sa njima. Lampertova smatra da hermeneutički Jevrejini i hermeneutička žena koji tvrdoglavo dovode u pitanje osnovne postulate hrišćanstva, pokazuju da je hrišćanstvo relativno fragilna, a ne celovita, sveobuhvatna i stabilna građevina.

Konačno, u poglavlju posvećenom Šekspirovom *Mletačkom trgovcu*, Lampertova naglašava da ovu dramu kao i prethodna dela tumači u svetlu patrističke i srednjovekovne hrišćanske hermeneutike. Njeno čitanje *Mletačkog trgovca* razlikuje se od ostalih po tome što ona Basanija i Porciju ne posmatra samo kao glavni ljubavni par u drami, već i kao njene glavne egzegete. Ona polazi od čuvenog Porcijinog pitanja „Koje je ovde trgovac a koje Jevrejini?” iz scene suđenja u IV činu i pokazuje kako se likovi bore sa izazovom definisanja pojma Mlečanin odnosno, šire posmatrano, hrišćanin. Scena suđenja, prema Lampertovoj, jeste i trenutak u kojem kulminira ključno pitanje odnosa između doslovnog i duhovnog. Preobučena Porcija, naime, ne spasava Antoniju život uz pomoć hrišćanskog koncepta milosrda, već tako što tumači zakon doslovnije od samog Jevrejina Šajloka. Ovaj trenutak, po mišljenju autroke, dovodi u pitanje superiornost Mlečana odnosno hrišćana, jer jasno pokazuje da njihova želja za profitom ugrožava stabilnost njihovog identiteta. A kada granica između hrišćanskog i jevrejskog postane zamagljena, Jevrejini sleduje oštra kazna i odbacivanje od strane hrišćana. Lampertova podseća da se Šajlok uopšte ne pojavljuje u V činu drame, te da je jevrejsko prisustvo obezbeđeno jedino kroz višeznačan lik Šajlokove ćerke Džesike koja se udaje za hrišćanina Lorenca i prima njegovu veru.

Po mišljenju autorke, i scenu u kojoj Porcijini prosici moraju da biraju između zlatne, srebrne i olovne kutije treba tumačiti kao tenziju između spoljašnjeg i unutrašnjeg značenja obeleženu razlikom u religiji i rasi. Porcijinu ruku dobija hrišćanin Basanio koji se odlučuje za olovnu kutiju jer ima sposobnost da vidi dalje od spoljašnjosti, pa bira prema unutrašnjoj vrednosti.

Knjiga *Gender and Jewish Difference from Paul to Shakespeare* Lize Lampert napisana je veoma studiozno i opremljena nsvakidašnje bogatim naučnim aparatom. Njen značaj je višestruk. Najpre, ovo je prva obimna studija koja istražuje ukrštanje rodne i jevrejske različitosti u engleskim srednjovekovnim tekstovima. Ona je potom i veoma uspešan primer dijaloga srednjovekovnih tekstova i savremene književno-teorijske misli. Konačno, studija Lize Lampert jeste i poziv na saradnju medievalista sa proučavaocima potonjih književnih epoha o temama rodne i verske/nacionalne/ rasne različitosti koje se opiru konvencionalnim granicama nametnutim periodizacijom književnih epoha.